

Könyvszemle

A római jogi tankönyv aktualitása

Tizenkilencedik átdolgozott és bővített kiadásban jelent meg Földi András egyetemi tanár, az MTA doktora és Hamza Gábor egyetemi tanár, az MTA rendes tagja által írt, *A római jog története és intézményei* című mű. A 2000-ben nívódíjban részesített tankönyv a jogi oktatásban példaértékűen alapos és részletes módon ismerteti a római jog történetét és egyes jogintézményeit. Mindemellett nem érdektelen, hogy a mű kézikönyvként is alkalmazható.

A könyvet a szerzők hat részre tagolták, az első rész foglalkozik a római jog történetével, a második az eljárásjoggal, a harmadik a személy- és családjogi tanokat tartalmazza, a negyedik a dologi jogot, az ötödik a kötelmi jogot tárgyalja, míg a hatodik rész öleli fel az öröklési jog anyagát. Szerkezetét tekintve tehát az intézményrendszer követi, a római jog oktatásának sajátosságait figyelembe véve az eljárásjog anyagának közbeiktatásával. Tartalmát tekintve kiemelendő, hogy a történeti részben a római jog egyes korszakainak átfogó elemzése mellett az olvasó megismerheti a *ius civium Romanorum* középkori továbbélését is, amely egyúttal a római jog által a modern jogrendszerekre gyakorolt hatását is tükrözi.

A mű *történeti részében* a korábbi római jogi tárgyú tan- és kézikönyvekhez képest jelentősen részletesebb az államtörténet be-

mutatása. A szerzők rendkívül részletesen mutatják be a római állam és közigazgatás szervezetét a római jog egyes korszakaiban. A sokszor jelentős ókortörténeti előképzettséget igénylő fejtegetések alapvetően a tankönyv kézikönyv jellegét bizonyítják, és ilyen módon a közjog- és közigazgatás-történet kutatói számára is hasznos információval szolgálnak. Emellett azonban különösen kiemelendő, hogy a szerzők nagy hangsúlyt fektettek a jogi, és azon belül is a magánjogi alapfogalmak és összefüggések ismertetésére. A jogi dogmatika alapfogalmainak tudományos szintű bemutatásával a modern magánjog megértéséhez elengedhetetlen ismereteket sajátíthatja el az olvasó, mindezt a római jogtudósok, valamint elsősorban a német pandektisztika (*Pandektenrecht*) eredményeinek elemzésével. Figyelmet érdemel a történeti részben a jog és erkölcs, illetve a jogbiztonság és az igazságosság követelményének viszonyát elemző, igen tanulságos és napjaink jogalkalmazásában is aktuális fejtegetés.

A történeti részben kerül ismertetésre a római jog továbbélése is, rendkívül széles körű és adatokban gazdag módon, talán egyedülállóan a jelenleg nemzetközileg ismert római jogi tankönyvekkel összevetve. Az áttekintés kronológiai szempontból a korai középkortól egészen napjainkig terjed, földrajzi értelemben pedig Ausztrália és az Antarktisz kivételével kiterjed valamennyi kontinensre. Egy összehasonlító jogi enciklopédiával szemben támasztott tudományos elvárásnak is teljes

joggal megfelel ez a fejezet. Az olvasó olyan jogtörténeti kuriózumokkal gazdagíthatja tudását, mint például milyen forrásokra voltak tekintettel a louisianai vagy éppen a haiti polgári törvény megalkotói, hogyan jutott el a római jog Latin-Amerikába, Dél-Afrikába és Ceylonba, valamint milyen szerepet játszik napjainkban a Roman-Dutch law. A szerzők majdnem valamennyi európai és több tucat tengerentúli ország magánjog-történetének breviáriumát alkották meg elegáns módon ebben a fejezetben.

A római jognak a hatályos magánjogban való továbbélése mellett a szerzők kiemelt jelentőséggel kezelik a római jog mint tudományos diszciplína történetét is. Ebben a körben részletes bemutatását láthatjuk annak, hogy a római jog tudományos művelésének centruma több évszázados vándorlás útján – bejárva Franciaországot, Hollandiát és a német területeket – a 20. században visszakerül Itália területére. A római jognak és oktatásának magyarországi történetét tárgyaló fejezet segíti az olvasó számára megérteni a magyar jogtörténet alakulását a nemzetközi tendenciák mellett. Öröndetes, hogy a történeti rész keretében foglalkoznak a szerzők a kánonjog és a nemzetközi magánjog kialakulásával és történetével is. Megfontolandó, hogy az interprovinciális szinten jelentkező antik nemzetközi magánjog mibenlétére is példákat mutasson be a mű a későbbiekben, ami bevezetésül szolgálna a nemzetközi magánjog tanulásához.

A perjog helyett a tankönyvben *eljárásjog*-nak nevezett anyag rész is jelentősen megújult, mind mennyiségi, mind minőségi értelemben. A modern jog művelői számára is igen tanulságosak a kereset és az elévülés fogalmával kapcsolatos fejtegetések, különös tekintettel az anyagi jog megszűnésének és a peres

úton történő jogérvényesítés kapcsolatának vizsgálata. A peres eljárás különböző formáinak megértését nemcsak a jelentősen kibővített magyarázatok segítik, hanem a szerzők a források alapján egy tucat praetori formula szövegét is ismertetik, ami nemcsak az eljárásjogi, hanem a vonatkozó anyagi jogi szabályok érvényesülésének megértéséhez is nélkülözhetetlen. Napjaink gyakorló jogásza számára egyre fontosabbá válik a *bona fides* fogalmának sokoldalú és elmélyült elemzése, különös tekintettel az e kérdéskör tekintetében változó magyar bírósági gyakorlatra. A végrehajtási és a nem peres eljárásokkal foglalkozó fejezetek a korábbi tankönyvekhez képest szintén bővebb ismereteket nyújtanak, és teljesen új színfoltja az eljárásjogi résznek a közjegyzőség előzményeit (*tabularius, tabellio*) bemutató fejezet.

A tankönyvnek a *személyi és családjogot* tárgyaló része logikusan épül fel azáltal, hogy az egyes alapfogalmakat egymásra építve mutatja be az e jogterületen ismert jogintézményeket, így például a jogi személy tárgyalása a személyek körében történik, ellentétben a korábbi tankönyvben elfoglalt helyével. A jogképesség és cselekvőképesség, illetve hasonlóképpen a gyámság és a gondnokság elhatárolása és fogalmi ismérveinek elemzése, leszámítva a római jogi sajátosságokat, e jogintézmények modern megfelelőit vetítik előre. Kiemelendő a jogi személyek fogalmi jegyeinek bemutatása, ami az ebben a témakörben alkotott modern teóriák megértéséhez szolgál elméleti alapként.

A *dologi jogi* részben kifejezetten érvényesül a szerzők törekvése a definiálásra és dogmatikai pontosításra. Ebben a részben szakadtak el talán a legkevésbé a szerzők a *Brósz-Pólay-tankönyvtől*, és a jelentősebb újítások nem kis részét bevallottan Benedek Ferenc tanköny-

vére és kutatásaira támaszkodva építették be a műbe. Kiemelendő a jogcím (*causa*) fogalmának és szerepének sokoldalú és a továbbélésre is kiterjedő analízise. Szemléletesen mutatják be a szerzők az absztrakt és a kauzális tulajdonszerzés együttes meglétét a római jogban, és szétválását – sőt háromfelé ágazását – a magyar, a francia és a német magánjogban. A tankönyv részletes példákkal illusztrálja a római jogban megismert fogalmak és szabályok napjainkig terjedő hatását. Ilyen összehasonlításokkal találkozunk például a *pertinentia*, a *dominium*, a *ius fructu*, a *condominium*, a *ius ad crescendi*, a birtokvédelem, a *traditio*, a *servitutes* és a *superficies* tárgyalása során. Az egyes dologi jogi jogintézmények ismertetése során már kimutatott hasonlóságok és eltérések mellett e jogterület továbbélésének összefoglalásánál hangsúlyosan szerepelnek a római jog napjainkban is érvényesülő szabályai.

A *kötelmi jogi részben* kifejezetten a magánjogi dogmatika részletes, világos és magas szintű bemutatása áll a középpontban, amit jól jellemez például a jogügyleti tanra vonatkozó anyag rész. A modern polgári jog, sőt a jogelmélet szempontjából is igen figyelemre méltóak a jogügyletek érvényességére és hatályosságára, a kártérítésre és a felelősségre vonatkozó eredeti elméleti, illetve dogmatikai fejtegetések. Az utóbbi két témakörnél a szerzők Marton Géza tanait is következetesen érvényre juttatták, de a tudományos eredmények mellett számos gyakorlati példát is ismertettek. A tankönyvnek a kötelmi jogot tárgyaló részében fedezhetjük fel leginkább azt, hogy a római jog milyen részletesen és sokszor napjainkig szinte változatlan formában fennmaradó szabályokat alkotott. Ezt ékesen bizonyítja, hogy napjainkban előszeretettel használjuk a római jogi terminológi-

át egyes szabályok, jogintézmények esetében. Ilyen például a fiduciárius zálogjog, a *lex commissoria* tilalma, a *cautio*, a *simulatio*, az *in fraudem legis*, a *laesio enormis*, a deliktualis felelősség stb. A modern társasági joghoz kapcsolódóan szintén figyelemre tartanak számot a *societas* szabályainak továbbélésével kapcsolatos fejtegetések, amelyek a polgári jogi társaság, illetve a kereskedelmi társaságok újkori szabályainak megértését is elősegítik.

Az *öröklési jogi rész* a korábbi tankönyvekkel szemben alapvető szerkezeti és tartalmi módosulásokat mutat. Tartalmi szempontból igen elgondolkodtató a végrendelet érvényességéről és hatályosságáról szóló, komoly forráskutatásokon nyugvó és elméletileg is elmélyült fejtegetések, amelyek fényében a magyar Ptk.-t követő általános joggyakorlat helyessége is megkérdőjelezhető. A szerzők szerint ugyanis a végrendelet akkor lép hatályba, amikor az örökhagyó meghal, mert csak akkortól kezdve lehet a végrendelet alapján jogokat érvényesíteni.

A római jog napjainkban is jelentős szerepet kap a joggyakorlatban. Számos polgári jogi tárgyú szakkönyv, monográfia, kommentár hivatkozik római jogi jogtételekre, különösen egyes jogintézmények történeti és dogmatikai hátterének bemutatása során. Ezen túlmenően a római jog napjaink joggyakorlatában is megtalálható. Sok esetben bírósági, alkotmánybírósági döntések indokolásaként a római jogra mint általános és elfogadott jogi jogelvekre történik hivatkozás. A könyv szerzői a műben folyamatosan mutatják be a római jog élő intézményeit, napjaink magánjogában is megjelenő konstrukcióit. Az 1996. évi első kiadása óta folyamatosan bővülő és megújuló munka ezért nemcsak jogtörténeti szempontból bír jelentőséggel, de a gyakorló jogászok számára is nagy

haszonnal forgatható, mivel számos tárgykörben épít hidat a római jog és napjaink jogintézményei között.

A tankönyv – és egyben kézikönyv – szerzői nemcsak a római jog tudományos szintű feldolgozására és bemutatására vállalkoztak, de jelentős hangsúlyt fektettek arra is, hogy a mai is élő római jog és antik előzményei

közötti kapcsolatot számos jogintézményen és szabályon keresztül ismertessék az olvasóval. (Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest: Nemzedékek Tudása Kiadó, 2014. 19. átdolgozott és bővített kiadás. XL, 720 p.)

Sándor István

egyetemi docens, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Munkaszolgálat és halálmenet

1945-től kezdődően sorra láttak napvilágot idehaza a második világháborús munkaszolgálat történetének szubjektív forrásai, a memoárok. Tekintélyes, ha nem is végtelen a száma ezeknek az „élménybeszámolóknak”, kezdve a Zsadányi Oszkár, újságíró tollából megjelent *Mindenki szolgálja* című könyvvel, egészen a hatvan évvel későbbi visszaemlékezés kötetig, melyben bori munkaszolgálatosok (szám szerint kilencen) vetették papírra emlékeiket (Szele Anna – Szele György szerk.: *Kényszermunka, erőltetett menet, tömeghalál. Túlélő bori munkaszolgálatosok visszaemlékezései*, 1943–44.). A történeti irodalomból kiemelendő Karsai Elek forráspublikációja („Fegyvertelenül álltak az aknamezőkön...” *Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon*), és Szita Szabolcs feldolgozása (*Halálérőd. A munkaszolgálat és a hadimunka történetéhez, 1944–1945*), hogy megemlítsék legalább néhány számottevő történeti munkát. A bori történettel pedig Csapody Tamás foglalkozott eddig beható módon: e munkáját megelőzően, 2011-ben már szentelt egy könyvet a kérdésnek: *Bori munkaszolgálatosok. Fejezetek a bori munkaszolgálat történetéből*. Mostani könyvét olyan feldolgozásnak szánta Csapody, amely a teljesség igényével szól Borról, a munkaszolgálat e névvel fémjelzett történetéről.

A hat főfejezetbe tagolt mű első szerkezeti egységébe zsúfolta bele Csapody a munkaszolgálat és a bori bánya ezzel összefüggő történetét. Ebből kiderül: a bori rézbánya mint háborús hadiüzem minél teljesebb és gyorsabb kiaknázása végett német részről igényelt tízezer kényszermunkás helyett háromezret küldött végül a magyar kormány a Délvidékre. (A bori bányában több tízezer kényszermunkást foglalkoztattak egyébként ez időben). A Magyarországról oda irányított munkaszolgálatosok 94 százalékban zsidónak minősülő magyar állampolgárokból, további hat százaléka a kisegyházakhoz tartozókból, a Jehova Tanúi, a reformadventista és a nazarénus szekta tagjaiból állt. A szerző röviden taglalja kiszállításuk módját, a táboréletet és a táborlakók néhány fő társadalmi jellemzőjét, név szerint is felsorolva a tábor legismertebb lakóit, akik között – Radnóti Miklós mellett – a magyar szellemi élet számos további jeles képviselőjét is megtaláljuk. A hangsúly már ebben a fejezetben is lassanként átkerül a bori tábor felszámolása utáni sorsdöntő történések részletes bemutatására, a tábor kiürítésének és a táborlakók visszavonultatásának tragédiával teli fordulatos történetére. Ez utóbbiba beleértendő a bori munkaszolgálatosok, már persze akik túléltek közülük a megpróbáltatásokat, háború utáni életének alakulása, valamint a bori kerettagok megbüntetése és a munkaszolgálat emlékezete is.